

Jean-Robert Armogathe

A rítus megmentése

A liturgiát rendszerint történészek vagy a szociolingvisztika művelői magyarázzák, s beszélnek a cselekményekről, a szavakról. Ám arról mindig hallgatnak, hogy mit és miért kell tenni és mondani. A liturgikus cselekményen mint egy alany cselekvésén keresztül lehet megérteni a liturgia szívét, ugyanis a liturgia, neve szerint, cselekmény. Hangsúlyozni kell: cselekményről van szó és nem a szakszó értelmében vett actio (cselekvés) áll a vizsgáldás középpontjában. Vagyis a rítusról kell beszélni. Erről hallgatni, ezt a témát elodázni annyit tesz, mint egyetérteni azzal, aminek a hívő ember manapság tanúja lehet: a látványos liturgikus forrongás mellett nem tudni, mi miért történik a liturgiában, s hamarosan azt is elfelejtjük, hogy mit cselekszünk. Több mint tizenöt éven át tanúja (s néha résztvevője) voltam száz meg száz, gyakran idegen, néha sikerült liturgiának vagy paraliturgiának egy olyan fogalmi „sivatagban”, amely megviseli az embert. A liturgia nem más, mint a rítus-cselekmények együttese, rendezett lefolyása. A zsidó húsvét neve széder, vagyis ‘rend’. Ha ez feledésbe merül, akkor lehet „ünnepelni”, „ünnepet rendezni”, foglalkoztatni a közösséget, csak éppen nem egy vallási esemény celebrálása történik. Először érdemes tisztázni a szavak értelmét. A liturgia mindenekelőtt a mise, aztán a többi szentség meg a szentelmények s a paraszakramentális celebrációk (temetés, közös imák, szentóra). Az alany a „fő” celebráns és mellette a cselekmény valamennyi résztvevője is. Bár a következőkben csak a latin katolikus liturgiáról lesz szó, mégis lehet levonni általános, ökumenikus következtetéseket, kezdve a keleti katolikus egyházaktól. A liturgia válsága ugyanis túlterjed a katolikus egyház és a latin rítus határain — sokszor gyümölcsözőbb eszmecseréim voltak a különböző liturgiák (evangélikus, anglikán, református, zsidó) képviselőivel, mint néhány katolikus szakemberrel.

Jean-Robert Armogathe 1947-ben született Párizsban. 1976-ban szentelték pappá. Az École Normale Supérieure növendékeinek lelkesze, a Communio c. nemzetközi teológiai folyóirat szerkesztőbizottságának tagja.

A katolikus dimenzió. A rítust sokan öntudatlanul is megvetés tárgyává tették. Mary Douglas katolikus társadalomtudós ennek lépcsőfokait a következőképpen írja le: „Először megvetéssel sújtották a rítus különböző formáit. Utána átérttek a vallási tapasztalat egyéni elmélyítésére, vagy divatosan szólva: interiorizációjára. Végül elértek a humanista filantrópiához. Ez az utolsó lépés a lélek/szellem szimbolikus életének végét jelentette.”¹

A vallási antropológia szakemberei a legjobbkor emlékeztetnek arra, hogy a keresztény egyházak — politikai, társadalmi, kulturális magatartásukkal, folytonos újdonságkergetésükkel is — mégis egy ősi és kipróbált területhez, a vallás

¹ *Natural Symbols. Exploration in Cosmology.* New York 1973. 25.

területéhez tartoznak. A szepítoszerek vastag rétegei s a folyamatos ráncfelvarrások ellenére a keresztény-keresztény egyházak koros hölgyek, akik egyidősek az emberiséggel, amikor a homo sapiens elkezdte temetni a halottait és homályos barlangok falaira fölvéste az állatképeket meg kezének körvonalait, az élet és a halál, a remény és a félelem titokzatos jeleit. A nemiséget, a születést, a halált illetően a vallásosság az emberi lét legmélyebb rétegeiben gyökerezik. A liturgikus cselekmény az összekötni akaráshoz (re-ligio) tartozik, amivel az emberiséget egy másik, láthatatlan, ám mégis számára elérhető világhoz akarja közelíteni. Bizonyos társadalmak még eleven beavatási rítusai, áldozati formái ma sem állnak messze a keresztény liturgiától. Ez a megállapítás nem akarja megfosztani a kereszténység sajátos cselekményeit azok eredetiségétől, hanem visszaköveteli azok mélységes hitelességét: nem mesterségesen kitalált rítusok, hanem, fordítva, a legősbibb emberi formák legeredményesebb alkalmazásai. Sőt, azt lehet állítani, hogy ezek a modellek, archetipusok a kereszténységben (Isten megtestesülése, megváltás a szenvedés és halál árán, föltámadás) elnyerték titkos várakozásuk legméltóbb beteljesedését, valamint a legeggyértelműbb választ.

A rítus szimbólumokra épül, s ha a rítus megjelenése valóban szimbolikus, akkor nincs szükség magyarázatra. A magyarázat lefokozza a szimbólumot megjelenési formájára, s annak működését tönkreteszti. Egyébként nélkülözhetetlen, hogy a szimbólum tényleg jelentsen is valamit, valami legyen, valóságállaggal kell rendelkeznie: viaszgyertya, igazi tűz, meghintés vízzel, égő (és kellemes illatú) tömjén stb. A szimbólum az érzékekhez szól, nem csupán az értelemhez, jóllehet állandó késztetés mutatkozik arra, hogy a szimbólumot visszaszorítsák intellektuális jelentésére. A szimbólumot érezni kell, megérinteni és megízlelni, mert az ember valamennyi érzékének igénybevételel történik a várt felismerés. Szükséges még hozzátenni, hogy a szimbólumokat nem kitaláljuk, hanem csak ajándék gyanánt adatnak nekünk.² Ha valaki szimbólumokat akarna kitalálni, annyi, mintha hamisítani akarna. Az igazi liturgikus tevékenység az örökül kapott szimbólumokkal való cselekvés, hogy a kortársak is felfedezhessék az eredeti jelentést és feleletet kapjanak várakozásukra.

A liturgiával kapcsolatos megfontolásoknak figyelembe kell venniük a következő alapigazságot: a vallási élmény rítus, követendő rend, s szigorúan őrzendő szabályok szerint szerveződik. A rítus nem az őseredeti spontaneitás kövülete, hanem ott áll a celebráció bölcsőjénél. Valójában sok gyakorlás szükséges a spontaneitáshoz; az igazi liturgikus „könnyedség” hosszú gyakorlatból, a rítus, a gesztusok és mondatok elmélyült ismeretéből származik. A rítus az első; megőrzése teszi lehetővé a liturgia végzését, tiszteletben tartása hitelesít egy cselekményt vagy cselekménysort, amely nélküle teljesen idegen maradna a vallási szféra számára.

A krisztológiai dimenzió. A keresztény liturgia meghosszabbítja a Krisztus által végzett celebrációt. Ő a forrása és szerzője minden gesztusnak. Nem pusztán

² Micks, Marianne: *The future present*. New York 1973. 178.

ismétlésről van szó, hanem Róla, Aki cselekszik. Az eucharisztia ennek legkövetlenebb modellje: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” Jézus követte a zsidó étkezés rítusait mind az áldásokban, mind a gesztusokban. Ám a rítusok tisztelőben tartása során új, Mózes óta lappangó jelentéstartalom tárulkozott föl: a szabadulás éjszakája, amikor a feláldozott bárány vére megőrizte a házat a halál angyalától, a nagy Átmenet éjszakája, a kovásztalan kenyér éjszakája, amikor minden táplálékot el kellett fogyasztani, semmit sem volt szabad félretenni másnapra. A feltétlen bizalom, amelyet Isten megkövetel az embertől, maga után vonja a „kezünkre adott” Isten feltétel nélküli ajándékát.

Liturgiánk Jézus személyes és eredeti tetteiből megtartotta a központi személyt, aki a közösség tagja, de különválasztott és fölszentelt, az „apostolok” csoportjához tartozik, azokéhoz, akikre a Jelenlét anyagi jelei bízattak. Ez a csoport meghívottakból épül egybe, Péter körül, hierarchikus rendben. Szoros értelemben a püspök a letéteményes, ő az, egyedül csak ő, aki mint Jézus Krisztus apostola *in persona Christi* végzi a liturgiát. Papok és diakónusok részesülnek az ő feladatköréből, és a püspök távollétében különböző módokon és címeken őt helyettesítik. Ez a megbízás, amely Krisztustól az apostol felé irányul, annál is fontosabb, mert archetípusként az Atyától a Fiúnak adott megbízást tudhatja magáénak: a Fiú az Atya küldötte, aki a maga rendjén elküldte apostolait.³

A központi személy tehát *persona* azaz személy, aki —bármily furcsa is!— „szerepet” játszik: a liturgikus eszmény a megfelelés e földadatnak: a központi személynek nem a saját véleményét kell hirdetnie, nem a saját szenvedését s halálát játszania. Ő nem más, mint Krisztus szóvivője, cselekedet-hordozója; viselkedésének hozzá kell idomulnia feladatköre hieratizmusához. *Minister*, vagyis Krisztus szolgája (s következőképpen, áttételesen a hívek közösségének is szolgája); ez az a cím, amely igazolja a neki juttatott elsőséget-egyediséget, s amelyet annál is kevésbé tud elutasítani, mert az nem hatalma alá tartozik. Szavakat és gesztusokat kell megismételnie, amelyeket a rítus tartalmaz. Ami a saját közreműködését illeti, alkalmazkodnia kell az Egyház hagyományaihoz, a tanítóhivatal utasításaihoz, a kapott és továbbadandó tanításhoz. A kritikus kezdeményezéshez, amelyet joggal el lehet várni egy dogmatikustól vagy más, elméleti teológustól, a celebránsnak semmi köze nem lehet.

Az egyháztani dimenzió. A liturgikus cselekmény nem egyéni tett; a liturgikus imádság (szolozsma) például elismert s elterjedt formák szerint történik, melyek nem ellentétesek az egyéni áhítattal. A zsidó hagyomány a zsinagógai jámborságra hivatkozik: a hívők közössége felnőtt férfiak minimális számú csoportja. Az a régóta fennálló tilalom, ami szerint a katolikus papok ministráns-hívő jelenléte nélkül nem misézhetnek, ennek folyománya. A liturgia közösségi mű, és a rítus a maga egységességében ennek leghatékonyabb jele: a naptár és az olvasmányok egysége, a rítus lezajlásának egyformasága, a közös imádság, mind fontos tényező.

³ Bouyer, Louis: *Liturgical Piety*. Notre-Dame. 1955. 144.

Mindazok, akik a liturgikus cselekményen jelen vannak, különböző módokon ugyan, de annak résztvevői. Ez a részvétel megmutatkozik szavakban, cselekedetekben, magatartásformákban. Gyakran hivatkoztak a közösség tevékeny részvételére a liturgián anélkül, hogy tisztázták volna: mit is kell érteni a „tevékeny” alatt? Azt hitték, a híveknek énekelniük kell, de hallgatniuk nem: mintha az énekek–zeneművek meghallgatása nem lenne a tevékeny részvétel egyik módzata. (Egy hangversenyen sem passzív a hallgató, kivéve, ha elalszik!) A térdeplőket számúzva a francia templomokból a testi kifejezés egyik fajtája szűnt meg, s így egyedül az állás-ülés váltakozása maradt hivatalos formaként a híveknek. (Jól tudjuk, hogy nyugati kortársaink mennyire nehezen tudnak állva maradni összeszedetten.) A leborulás újra felbukkan bizonyos csoportokban és néhány kivételes helyen.

A hívek részt vehetnének a felajánlási körmenetben. Áldozáskor szükség-szerűen történik a helyváltoztatás. A keresztelés rítusa nagyobb mozgást enged s eléggé változatosat, ha a templom bejáratánál történő fogadástól a keresztelőkútig, sőt végül a Szűzanya szobraig történik a „terep-bejárás”.

A hívek a celebránssal együtt alkotják a közösséget, amely a kereszttel előtt összegyűl. Lehetne gondolkodni a celebráns helyéről, aki furcsa módon leggyakrabban a felolvasók háta mögött, a közösséggel szemközt van. Jó lenne, ha a feszület —s nem egy egyszerű kereszttel— szintén ilyen magától értődően szemlélhető lenne s uralná az oltárt s a közösséget. A tabernákulum helye fontos, nem csak őrzésre szolgál, hanem az isteni jelenlét miatt az imádság helye. Az Egyház élő imádsága, a zsolnározás, főként a zsolozsmában összegyűjtve minden keresztényt (ahogy a zsidóknál történik), ma sem került igazán közel a hívekhez, pedig a zsolnározást könnyebb megtanulni, mint az énekeket. A váltakozó zsolnározás pedig a liturgikus cselekményt horgonyozza le a választott nép biblikus hagyományában.

Tanulság. Egyszerre lehetünk tanúi a kettős mozgásnak: az egyik erős ellenállás a rítussal szemben, a megélt, belső vallásosság nevében; a másik a szimbólumok felé fordulás, lehetőleg a ritkák és kevésbé érthetők felelevenítésével. A liturgia jelenlegi válságát részben ez a kétértelműség magyarázza, s ezt nem lesz könnyű túlhaladni. Mindennek ellenére a liturgikus örökség olyan gazdagsága áll rendelkezésre, nem beszélve a vallási magatartásformák elmélyültebb ismeretéről, hogy ezek birtokában lehetséges megtalálni a kivezető utat. Újra kell tehát alkotni a rítust a gesztusok, szavak gondos megválogatása révén. Az Egyháznak azt kell tennie, amit kétezzer év során az emberek tőle elvártak. Igaz, különböző eszközökkel, megváltozott szellemi környezetben, nemcsak hogy új, hanem kontinensenként széttöredezett kulturális viszonyok közepette, s mindez néha egyetlen országon belül jelentkezik. Közös kihívás ez a keresztény egyházak (sőt bizonyos módon a judaizmus) számára. Az önazonosság nem egyenlő a rítussal, ám attól nem is függetlenedhet. A rítusnak vissza kell adni eredeti tartalmát, hogy a szükséges összetevők legmegfelelőbb rendje érzékelhetővé tegye a misztériumot.

Ford. Török József